

De aaneenschrijfregels de prullenmand in gooien of ingooien?

BERT CAPPELLE

Wat is correct gespeld: ik zag hem het bos in vluchten of ik zag hem het bos invluchten? Hangt ervan af welke bron je raadpleegt. Leg je de vraag voor aan de taaladviesdienst van de Nederlandse Taalunie, dan verneem je dat je in los van vluchten moet schrijven. Raadpleeg je het Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal (2005), dan vind je invluchten als één woord, met de delen aaneengeschreven. Beide bronnen hebben een groot gezag: de Taalunie als officiële beleidsorganisatie voor het Nederlandse taalgebied, de Dikke Van Dale als onmisbaar naslagwerk op kantoor en in de huiskamer.

Merkwaardig genoeg vond de Taalunie deze orthografische onorthodoxie niet voldoende reden om *Van Dale* het 'Keurmerk Spelling van de Nederlandse Taalunie' te ontzeggen. Feit is dat er sowieso iets rammelt aan de beregeling voor het al dan niet aaneenschrijven van woordjes als *aan, af, in, uit, op* of *over* en erop volgende werkwoorden waarmee ze eventueel één geheel vormen. De regel die taaladviesverstrekkers vooropstellen, lijkt terug te gaan op de ultieme bron waarmee de Nederlandse Taalunie de officiële spelling propageert: de *Woordenlijst*, in de winkel te koop als het *Groene Boekje*. Met name is er een cruciale zin in de leidraad bij dat document. Die luidt als volgt:

Als we twee woorden bij elkaar brengen om er een nieuwe betekenis mee uit te drukken, dan tonen we het verband tussen de delen door ze aan elkaar vast te schrijven.

Wat hier ongetwijfeld bedoeld (maar niet zo duidelijk gezegd) wordt, is dat we twee woorden pas aaneen mogen schrijven als hun combinatie een betekenis krijgt die niet zonder meer de optelsom is van de gebruikelijke betekenissen van elk van die woorden afzonderlijk. De aaneenschrijfregel heeft dus een semantische motivering. Maar dit blijkt een onhoudbaar criterium, zelfs voor de opstellers van de officiële spelling. Was alles

semantisch geregeld, dan moesten we woordcombinaties aaneenschrijven die we nu los schrijven (*bloed ruiken, poolhoogte nemen, school maken*) en omgekeerd (*koffiedrinken, pianospelen, zakendoen*).

In principe zou het woordenboek uitsluitel moeten bieden of een combinatie een semantische eenheid vormt of niet, maar in werkelijkheid stellen we vast dat woordenboeken, *Van Dale* op kop, heel wat samenstellingen opnemen die qua betekenis helemaal doorzichtig zijn. In *Van Dale* lees je bij het trefwoord *af-* dat dit voorkomt als eerste deel bij heel wat

werkwoorden die betekenen: door het verrichten van de door het tweede lid genoemde handeling scheiden, wegnemen van –: *afbeitelen, afbetten, afbikken, afblakeren, afbreken, afbuilen, afdistilleren, affilteren, affrezen, afhakken, afhouden, afjapen, afknagen, afknarpen, afknauwen, afknikken, afpeuteren, afpeuzelen, afpulken, afslobberen, afslurpen, afspouwen, afwrikken, afwroeten*

Maar ook al vallen al deze samengestelde werkwoorden onder een algemene betekenisregel, toch komen ze ook nog eens allemaal, geheel overbodig dus, apart als trefwoord voor. Zelfs *afklauteren* staat in *Van Dale*, met onder meer als voorspelbare betekenis:

door klauteren afbreken, afschuren, afschaven: *de jongens klauteren de verf van de schutting af; hij heeft zich het vel van de handen afgeklauterd*

Dan had *afniezen* in feite ook in het woordenboek moeten staan met als te verwachten betekenis 'door niezen verwijderen van', zoals in dit (verzonnen) voorbeeld:

Hij bracht haar een lauwe cappuccino waar hij dan ook nog eens lompweg het schuim van afniesde.

Zo ook vinden we in de *Dikke Van Dale* bij *in-* veel meer werkwoorden dan een criterium strikt gebaseerd op een 'nieuwe betekenis' zou mogen toelaten – *inglippen, inroeien, inschrijven, inslenteren, invaren, invliegen, inwandelen*, enzovoort. Maar waarom staat *inslenteren*

wel en *inkuieren* niet in het woordenboek? Ik zie er de logica niet meteen van in.

Grammaticaal niet goed te verdedigen?

Ik ben zeker niet de enige. Heel wat taalgebruikers vragen zich blijkbaar af hoe het nu zit met dat aaneenschrijven. En waarom is het trouwens woorden *aaneenschrijven* (in één woord), maar woorden aan elkaar *vast schrijven* (in twee woorden)? In de top 25 van meest populaire taaladviezen op de website van het Genootschap Onze Taal komt de toelichting over ‘er + voorzetsel + werkwoord: los of aaneen’ niet verwonderlijk op plaats drie (na ‘hun / hen’ en ‘gebeuren: gebeurt / gebeurd’). Interessant is dat de taaladviesdienst van Onze Taal zich daarin distantieert van *Van Dale*:

Woordenboeken noemen een combinatie van een voorzetsel en een werkwoord overigens nog weleens één werkwoord, terwijl dat grammaticaal niet altijd goed te verdedigen valt.

- er ingaan (*Van Dale*): ergens naar binnen gaan - Ik zag hem het huis ingaan. Ik zag hem er ingaan.
- erin gaan (*Taaladviesdienst*): *in* = voorzetsel (hier als achterzetsel), *gaan* = werkwoord – Ik zag hem het huis in gaan. Ik zag hem erin gaan. (*Erin* = ,in het huis’, ,het huis in’.)

Toch wil ik het hier voor *Van Dale* opnemen. Het voorzetsel (of ‘achterzetsel’) aan het werkwoord vast schrijven is volgens mij allerbest verdedigbaar.

Overal of nergens

Het alternatief is namelijk weinig consequent: je moet schrijven *erin*, *daarin*, *hierin* en *waarin*, maar je mag niet schrijven *overalin*, *ergensin* of *nergensin*. Dan kies ik liever voor *er inkruipen*, *daar inkruipen*, *hier inkruipen*, *overal inkruipen*, *ergens inkruipen*, *de boom inkruipen*, enzovoort. Dan is er minder willekeur. Is het bovendien niet vreemd dat er in het *Groene Boekje* wel heel wat werkwoorden staan met *terug* en *weg* eraan vast geschreven? Probeer maar eens uit te leggen waarom *ernaartoe vliegen* los moet zijn maar *terugvliegen* aaneen, *eraf schuiven* los maar *wegschuiven* aaneen. Deze situatie kan nog moeilijk semantisch gemotiveerd te noemen zijn. Chaos lijkt troef.

Puur syntactisch gezien is er voor een woordgroep als *het bos in* trouwens weinig reden om aan te nemen dat het zogenaamde ‘achterzetsel’ *in* samen met *het bos* een zinsdeel vormt. Als dat zo was, dan moesten we de volgende authentieke zinnen als ongrammaticaal bestempelen – wat ze zeker niet zijn:

- ... wanneer de overlevenden het bos weer invluchten ... (www)
- ... maar jullie kunnen het bos niet invluchten ... (www)
- ... aangezien wij de Duitsers het bos hebben zien invluchten ... (www)

Een zinsdeel kan normaal niet worden opgesplitst. Probeer maar met *in het bos*, dat wel degelijk een zinsdeel is. We zouden nooit ofte nimmer dingen zeggen als ... *in weer het bos vluchten*, of ... *in niet het bos vluchten* of ... *in hebben zien het bos vluchten*. Het ligt dus voor de hand om in het geval van ‘*het bos + in + vluchten*’ het woord *in* als een deel van het werkwoord te beschouwen.

Een soort lijdend voorwerp

Van Dale beschouwt scheidbaar samengestelde werkwoorden zoals *invluchten* als onovergankelijk. Je kunt inderdaad de erbij horende naamwoordgroep moeilijk als een lijdend voorwerp beschouwen – dat verklaart waarom een passieve zin meestal niet mogelijk is: *het bos werd ingevlucht* klinkt ongrammaticaal. En soms is er al een lijdend voorwerp, zoals in *iemand de cel ingooien*. Als *iemand* hier het lijdend voorwerp is, dan kan *de cel* dat niet ook nog eens zijn. In haar doctoraal proefschrift (2008) spreekt Maaike Beliën voor zo’n naamwoordgroep niettemin van een (niet-prototypisch) soort lijdend voorwerp, een ‘*traversal object*’. En een enkele keer is een passieve zin toch mogelijk, als betrof het een gewoon lijdend voorwerp dat onderwerp wordt:

De tweede vraag was wanneer voor het eerst het Kanaal werd overgezwommen door een vrouw (www)

Kortom, misschien hoeven we ons niet te veel aan te trekken van de officiële aaneenschrijfgeregels van de Taalunie, en wel om twee redenen. Ten eerste omdat de semantische motivering om wel of niet aaneen te schrijven weinig houvast biedt en door *Van Dale*, drager van het Keurmerk Spelling van de Nederlandse Taalunie, al helemaal niet gerespecteerd wordt. En ten tweede omdat de eigenwijze beslissing van *Van Dale* om zogeheten achterzetsels aan werkwoorden vast te klinken taalkundig best mooi te verdedigen valt.

Literatuur

Maaike Beliën (2008), *Constructions, constraints, and construal: Adpositions in Dutch*. LOT: Netherlands Graduate School of Linguistics.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universiteit Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr